

УДК 94:341.176(4)«1974»

DOI: 10.20535/2307-5244.48.2019.176392

С. О. Морозов

*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

S. Morozov

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

**СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ 1974 Р.:
ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ МІЖУРЯДОВОЇ СПІВПРАЦІ
В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІЛЬНОТ**

*The Establishment of the European Council in 1974:
the Institutionalization of Intergovernmental Cooperation
Between the European Communities*

У статті досліджується створення Європейської Ради (ЄР) як інституту Європейських Спільнот (ЄСп). Зроблено висновок, що створення ЄР у 1974 р. стало результатом компромісу між державами-членами ЄСп, продиктованого позитивними результатами названих самітів та умовами часу.

Ключові слова: Європейська Рада, Європейські Спільноти, Європейський Союз, ЄС, європейська інтеграція, план Фуше.

The period of the 1970^s in the European Union history is considered as stagnant. It was difficult and controversial stage for the European Communities. Failures were related to the majority of economic and political projects. In addition, they were caused by global trends. The creation of the European Council in 1974 was an outstanding event of that time. This institution was not provided by the Treaties of Paris and Rome. The article studies the establishment of the European Council as an institution of the European Communities. The main factors of transformation of the national leaders summits into a new institution were identified. This specifics in the process was described. This issue helps to understand the ability of the European Union to react to outside and inside challenges, function like a single political body in the process of acquiring experience. The author follows the objective approach because it does not limit the research by the framework of federalism, intergovernmental approach or any other European integration theory. Special attention is paid to the institutional policies of the French presidents such as Charles de Gaulle, Georges Pompidou, Valéry Giscard d'Estaing. The main progress of intergovernmental conferences in The Hague (1969), Copenhagen (1973) and Paris (1972 and 1974) were considered, including the sphere of institutional transformations. The conclusion is that the establishment of the European Council resulted from a combination of many-years Community practice and theoretical debates at different levels (between national leaders,

within institutions, in the press). The European Council has become a unique institution of the European Communities as a result of resolving contradictions between member states in 1961–1973. Its powers were not limited by the Treaties. And this institution held a dual position. The European Council got means to influence internal processes of the Community, set the tone for unification of Europe and take part in the political cooperation at the level of member states.

Keywords: European Council, European Communities, European Union, the EU, European integration, Fouchet Plan.

1970-ті рр. були складними і суперечливими в історії Європейських Спільнот (ЄСп). Економічна та енергетична світові кризи, 1973 р., крах Бреттон-Вудської валютної системи завадили реалізації багатьох амбіційних планів ЄСп, котрі мали сприяти створенню Європейського Союзу. Цей етап європейської інтеграції прийнято вважати застійним. Однак варто зазначити, що невдачі стосувалися переважно економічних проєктів. Окрім того, спричинені вони були загальносвітовими тенденціями. Звичайно, економічна й політична інтеграція пов'язані між собою і без однієї неможлива інша, як і навпаки. Але що стосується другої, то в зазначений час відбувалися певні зрушення, особливо у сфері політичних інститутів. Знаковою подією стало створення 1974 р. Європейської Ради (ЄР) — інституції, не передбаченої Паризьким та Римськими договорами. Зосередження на цьому питанні дасть змогу краще зрозуміти здатність Євросоюзу відповідати на зовнішні та внутрішні виклики в ході набуття досвіду в ролі єдиного політичного організму. В цьому контексті важливо зберігати об'єктивність, не ставати на доктринерські позиції, обмежуючи себе рамками федералізму, міждержавного підходу чи будь-якої іншої теорії європейської інтеграції.

Зарубіжні та українські дослідники велику увагу приділяють дослідженню європейської інтеграції. Серед значного масиву наукових праць варто виділити роботи російських дослідників А. Ковлера, А. Браницького, М. Кавешнікова, присвячені політичній інтеграції ЄС, інституційним аспектам, періоду «єврозастою». Нідерландський історик Л. ван Міделаар пропонує оригінальну концепцію ЄС як утворення з трьох «сфер», де одну з ключових позицій займає ЄР. Вітчизняні дослідники теж зробили помітний внесок у розвиток європейських студій. В. Копійка розглядає етапи розширення ЄС, відносини з Україною, концептуально-теоретичні засади європейської інтеграції. З-поміж досліджень І. Яковюка є присвячене ЄР, проте воно стосується еволюції її правового статусу та побіжно торкається історії створення. Отже, дослідження виникнення ЄР з огляду на євроінтеграційні прагнення України, а також з урахуванням недостатнього висвітлення проблематики в науковій літературі є особливо актуальним. Опубліковані джерела дають змогу детально проаналізувати особливості творення ЄР, а також розглянути чин-

ники, які впливали на цей процес на різних рівнях (ЄСп, країн-членів, зовнішньополітичному, громадському, національному) у певний період.

Мета статті — розкрити специфіку переходу від практики міжурядових конференцій до інституалізації зустрічей у рамках ЄСп.

Створення ЄР не було разовим актом 1974 р. Зустрічі на найвищому рівні практикували в рамках ЄСп, і саміти відбувалися нерегулярно для вирішення важливих завдань. Ідея запровадити такий інститут уперше з'явилася на початку 1960-х рр. 18 липня 1961 р. на конференції в Бонні Комітету на чолі з французьким послом у Данії Крістіаном Фуше було доручено підготувати проект угоди про Європейську політичну співпрацю (ЄПС), який було представлено 19 жовтня та 2 листопада 1961 р. — план Фуше I (Selection of Texts... 1982, p. 113–114).

За проектом створювався Союз народів Європи, установи якого мали бути представлені так: Рада, Європейський Парламент (ЄП), Європейська Політична Комісія (ЄПК). Рада складалася з керівників країн та їхніх урядів, збиралася тричі на рік; у конфігурації міністрів закордонних справ — один раз у проміжний період. Окрім того, вона мала право збиратися на позачергові засідання на будь-якому рівні. На засіданнях на найвищому рівні Рада мала призначати президента, що виконував обов'язки за два місяці до чергового засідання і два місяці після; він також головував на позачергових засіданнях у термін своїх повноважень. У компетенції цього інституту перебували всі питання, пов'язані з діяльністю Союзу. Рішення приймали одностайно, відсутність чи утримання одного або двох членів не заважали прийняттю рішень. Вони мали бути обов'язковими для всіх держав, які брали участь у його прийнятті. Бюджет Союзу складала Рада.

Роль Парламенту зводилася до надання консультацій і рекомендацій Раді, хоча вона й мала звітуватися перед ним (після отримання рекомендацій — протягом шести місяців про здійснені заходи та подавати щорічні звіти). ЄПК фактично ставала допоміжним органом та мала здійснювати повноваження, які покладе на неї Рада. Місцем її розташування мав стати Париж, а головою — представник тієї країни, яка на той момент керує Радою. Таким чином, передбачалася координація спільної зовнішньої та політики безпеки, а також науки, освіти й культури.

З тексту першого варіанту плану Фуше можна побачити, що цей проект приймали зі схвалення Президента Франції Шарля де Голля. В ньому чітко простежується концепція «Європи держав», якою наскрізь просякнута навіть преамбула документу. Не дивно, що не всі члени ЄСп погодилися з цим планом і його відправили на доопрацювання.

Французьке видання «Combat» 3 листопада 1961 р. опублікувало статтю, в якій подавався ретельний аналіз запропонованої угоди. У ній, зокрема, зазначалося про значні зміни в поглядах Ш. де Голля на майбутню політич-

ну Європу. Акцентувалося, що Рада не буде наднаціональною, а пропозиція створити Асамблею (тобто ЄП) є серйозною поступкою і «двома кроками вперед» порівняно з попередніми ініціативами французького Президента. Проект угоди підтримали як глава держави, так і прем'єр-міністр Мішель Дебре та міністр закордонних справ Моріс Кув де Мюрвіль. Можна було сподіватися, що французький план схвалить ФРН (France Will Propose... 1961, р. 3). Проте на практиці виявилось зовсім інакше.

Міжурядові переговори, присвячені розгляду плану Фуше, виявили розбіжності серед партнерів. Франція була не готова доручити наднаціональному інституту зовнішньополітичні та військові рішення, а Ш. де Голль для політичної співпраці між народами чинних ЄСп розробляв прагматичний підхід. Така співпраця, якщо її вели б у правильному дусі, а країни-члени діяли б швидше (звичайно в зовнішній та безпековій політиці), могло призвести до запровадження європейської виконавчої влади, тобто до справжнього Союзу європейських націй (From the Fouchet Plan... 1961, р. 2).

Держави-члени поставилися до проекту неоднозначно: рухатися до європейської єдності шляхом розширення Спільнот або підтримати Ш. де Голля у прагненні замінити їх на політичну міжурядову співпрацю. Було внесено пропозиції інших урядів до плану, вони призначили експертів до Комісії, а також Асамблея вперше висловила думку й надала рекомендації, сформувала власне бачення інституційної структури ЄСп.

Докладнішу інформацію про позицію партнерів Франції щодо плану Фуше надає лист постійного представника Люксембургу Альберта Бушета до міністра закордонних справ Ежена Шауса, де наводяться погляд Італії, Бельгії, Нідерландів та ФРН (Letter from Albert Borschette... 1961, р. 2).

Соціалістичний інтернаціонал у Римі вирішив завадити планам Ш. де Голля з політичної співпраці всіма доступними шляхами, а уряд Італії на чолі з Амінторе Фанфані зайняв край негативну позицію. Він розробляв прагматичну схему подолання невпевненості урядів Бельгії та Нідерландів, які не бажали обговорювати французький план без участі Великої Британії.

Для вирішення проблеми був можливий такий сценарій: британців конфіденційно інформуватимуть про хід дискусій навколо проекту Фуше, на майбутньому саміті керівників урядів можуть прийняти план з внесеними поправками, а представлений на ратифікацію національним парламентам він може бути лише разом з актом про приєднання Великої Британії до ЄСп. На думку італійського уряду, лише така паралельна ратифікація матиме успіх у парламентах країн-членів, адже окреме подання угоди не має шансів на затвердження в колах федералістів. Принципові положення, які б Рада Міністрів Італії хотіла бачити в остаточному варіанті французького проекту, це надання ширших повноважень (особливо бюджетних щодо витрат на оборону) та встановлення точної дати прямих виборів до ЄП.

Міністерство закордонних справ у Бонні вважало план Фуше лише основою для обговорення. Для того, щоб його прийняли, до нього необхідно внести багато поправок. Особлива увага зверталася на пункт про перегляд угоди, котрий необхідно уточнити та змінити в напрямку до інтеграції й федерації країн.

18 січня 1962 р. було надано план Фуше II. Інституційна структура зазначала незначних змін. Тепер Рада була представлена лише однією конфігурацією — главами країн та урядів. До установ ЄСп додавалися комітети міністрів закордонних справ та міністрів освіти, Рада могла створювати нові комітети. Тепер ЄПК формувалася з представників, яких призначали уряди країн-членів, та отримала право складати проект бюджету. Не згадувалося, що її місцем розташування мав бути Париж. Було уточнено сферу повноважень ЄП (зовнішня політика, оборона, освіта), але фактично його статус не змінювався порівняно з попереднім варіантом угоди (Selection of Texts... 1982, p. 119–121). Як ми можемо побачити, побажання інших країн-членів майже не було враховано, тому й цей проект відхилили. Наприклад, представник уряду Нідерландів охарактеризував його так: «Ми вважаємо, що план Франції є кроком назад на шляху до європейської інтеграції» (A Meeting of the Heads... 1962, p. 2).

У відповідь партнери Франції 20 січня 1962 р. опублікували альтернативний варіант Договору про Європейський політичний союз, який, очевидно, розробляли паралельно з внесенням поправок до плану Фуше. Документ передбачав масштабний та поетапний план перетворення ЄСп на Європейський Союз. Не будемо детально зупинятися на окремих положеннях запропонованої угоди, лише зазначимо, що вона значну увагу приділяла інституційній структурі та повноваженням установ.

До раніше зазначених додавалися Суд і посада Генерального секретаря, якого призначала Рада, незалежного від урядів країн-членів та з правом розпоряджатися бюджетом. Сама Рада складалася з представників країн-членів, включаючи їх очільників, міністрів закордонних справ, а не лише з глав країн та урядів. Значно розширювалися повноваження Парламенту й Комісії. Угода мала бути тимчасовою і переглянutoю під час переходу від другого до третього етапу, встановленого в Договорі про ЄЕС (створення митного союзу та ширшого спільного ринку) для досягнення таких цілей: обрання ЄП загальним прямим голосуванням та його тісніший зв'язок з розробкою загальноєвропейського законодавства, запровадження принципу більшості прийняття рішень у Раді, створення незалежної виконавчої влади. До закінчення зазначеного терміну слід було розробити проект Конституції Європейського Союзу (Alternative Treaty... 1962, p. 3–12). Звичайно, проект угоди випереджав свій час і не міг бути реалізований у тих умовах. План Фуше не задовольняв «п'ятірку» партне-

рів Франції, а для останньої був неприйнятним альтернативний варіант договору. Дебати тривали.

«Le Monde», коментуючи ситуацію навколо плану Фуше II, відзначала: «...можливо, саме положення, які стосуються контролю за чинними Європейськими Спільнотами з боку майбутнього Європейського Союзу, в новому французькому плані викликають найбільші побоювання серед партнерів Франції. А Парижу, відповідно, важко зрозуміти, як найделікатніші питання, котрі набувають усе політичніших рис через самі успіх та зростання Спільнот, можуть бути вирішені на практиці без згоди і співпраці між самими урядами» (A Beating of the Heads... 1962, p. 2). Тому для вирішення проблеми, яка склалась у зв'язку з проектом угоди, необхідна зустріч країн «шістки» на найвищому рівні.

19 лютого 1962 р. у Парижі мали пройти подальші дебати з приводу плану Фуше. Трохи раніше відбулася особиста зустріч Ш. де Голля та канцлера ФРН Конрада Аденауера, на якій вони обговорили можливі варіанти успішного завершення роботи Комітету до середини березня. Також було чітко визначено основні вимоги уряду ФРН у тісній консультації з іншими членами ЄСп: спільна політика безпеки повинна проводитися в рамках НАТО, роль ЄПК зводиться до керівника комітету, необхідно розширити бюджетні повноваження ЄП, гостро стояло питання про загальні прямі вибори до Асамблеї, за три роки пропонувалося перейти до прийняття рішень більшістю голосів, а найвищою метою проголошувалося об'єднання ЄЕС, Євроатому та ЄСВС (Plan for the Unification... 1962, p. 2–3). Саме через те, що в плані Фуше II більше не згадувалося ні про нерозривність майбутнього Союзу, ні про створення Політичного Секретаріату, ні про перегляд положення про зміцнення Союзу, ані про реформування Спільнот, членство в Європейському Союзі більше не було обов'язковим для держав-членів ЄЕС, партнери Франції оцінили його як ретроградний і загрозливий для подальшого прогресу на шляху до інтеграції.

Навіть деякі представники французької преси оцінили план як концепцію політичної Європи, що ігнорувала всі попередні досягнення стосовно європейської інтеграції. Співтовариства передбачалося обмежити лише виконавчою та технічними функціями; не згадувалося про «надання інституційної форми волевиявленню політичного союзу, вже вираженого в договорах про заснування Європейських Спільнот», а фактично мав домінувати міжурядовий стиль відносин у Європі, який було названо застарілим і поверненням до «стародавньої ідеї союзу суверенних держав». Концепція «Європи держав» є помилковою і залишається лише один шлях — до Європи, яка представлятиме єдине ціле, «третю велику державу» (Europe: an Alternative. 1962, p. 3).

На особистій зустрічі в Баден-Бадені Президент Ш. де Голль не отримав схвалення такого підходу від К. Аденауера, адже вся зовнішня політи-

ка ФРН була заснована на прагненні інтеграції до європейського й атлантичного співтовариств. Таким чином, сподівання на позитивний результат від Комітету Фуше не виправдалися, бо суб'єктивна позиція Ш. де Голля не давала йому змоги рухатися шляхом ЄСп.

На початку березня 1962 р. другий варіант плану Фуше було відхилено. 3 березня французький посол у Нідерландах Етьєн де Круї-Шанель у листі М. Кув де Мюрвілю доповідав про політичні причини, через які проект відхилили уряди Бельгії та Нідерландів. Вони, побоюючись франко-німецького домінування в Європі, могли дати згоду на прийняття плану Фуше лише за умови вступу Великої Британії до Спільнот, тобто обирали або інтеграцію без розширення, або включення нового члена без інтеграції. Навіть міністр закордонних справ Бельгії та один із батьків-засновників ЄСп Поль-Анрі Спаак, який завжди відстоював ідею наднаціональної Європи і знав про негативні наслідки британського вступу для створених європейських установ, виступав за приєднання Великої Британії й підтримував позицію Нідерландів у цьому питанні (Letter from Étienne de Crouy-Chanel... 1962, p. 2). Цілком можливо, він розраховував на те, що так зможе домогтися поступок Франції в своєму баченні об'єднаної Європи.

Таким чином, план Фуше зазнав невдачі, а разом з ним провалилася ідея створення Ради у складі глав держав і урядів. За висловом французького дипломата, «є питання, які краще підходять для дискусій та роз'яснень один на один, їх важко проводити з шістьма країнами за спільним столом» (Letter from Étienne de Crouy-Chanel... 1962, p. 3). Сам Крістіан Фуше через 10 років у «Le Monde» напередодні референдуму про розширення ЄСп та Паризького саміту 1972 р., зберігаючи прихильність до голлістських ідей, причини провалу плану вбачав у прагненні до наднаціональної Європи на відміну від «Європи націй», а також бажанні прийняти до своїх лав Велику Британію, яка не була і не є готовою до вступу (Fouchet, С. 1972, p. 3).

Хоча план Фуше стосувався багатьох питань, пов'язаних з устроєм Європи, нас цікавить саме ідея створення Ради у форматі регулярних зустрічей глав держав та урядів. Вона була одним з центральних моментів французького проекту й викликала багато суперечок між членами ЄСп. Отже, спробуємо окреслити основні проблеми, що стояли на заваді прийняття плану Фуше (і, відповідно, створення Ради як інституту), а також з'ясувати причини його провалу. Зокрема, це: інституціоналізація політичної співпраці; питання розширення Спільнот; збільшення повноважень ЄП (особливо в бюджетній сфері) та прямі вибори на основі загального голосування; прийняття рішень більшістю голосів. Франція запропонувала вирішення першого питання на основі голлістського бачення Європи, у формі Європейської Ради, не врахувавши інших проблем, які її партнери по об'єднанню вважали нагальними, тому проект було відхилено. Обговорення перейшло

в площину дискусії між прибічниками наднаціональності та міжурядового підходу. Перші звинувачували Францію у прихильності до другого, хоча самі були готові піти на поступки заради вступу Великої Британії до Співтовариств аби запобігти французькій гегемонії. Таким чином, ми бачимо, що країни-члени європейського об'єднання певною мірою обстоювали власні інтереси й не були готові виступати єдиним фронтом.

Подальші події розвивалися не на користь інтеграції. В січні 1963 р. Ш. де Голль наклав вето на прохання Великої Британії про вступ до ЄСп; у липні 1965 — січні 1966 рр. сталася криза «порожнього крісла», коли Франція фактично припинила членство в усіх структурах об'єднання, що завершилася підписанням сумнозвісного Люксембурзького компромісу (одностроннє прийняття рішень у Раді міністрів; голосувати проти, посилаючись на «національні інтереси»); 18 травня 1967 р. французький Президент наклав повторне вето на заявку Великої Британії.

А. І. Ковлер називає 1962–1969 рр. в історії європейської інтеграції «замиканням у собі». Водночас «світлими плямами» стали дострокове створення Митного союзу 1 липня 1968 р. та набуття чинності на рік раніше Договором про злиття виконавчих органів трьох Спільнот, що зсередини зміцнило об'єднання. Та однією з найважливіших подій цього часу, на його думку (яку ми частково поділяємо), став вихід у відставку Ш. де Голля після референдуму 27 квітня 1969 р. Було знято, таким чином, «суб'єктивний фактор», який стояв на заваді подальшого розвитку європейської інтеграції (Ковлер, А. І. 2016, с. 94–96).

Жорж Помпідю, який змінив на посту Ш. де Голля, був більш схильний до конструктивного діалогу щодо європейської інтеграції. Хоча як багаторічний соратник генерала новий французький Президент в основних рисах продовжив його політику (Осипов, Е. А. 2010, с. 322). З цим важко не погодитись, але в політичній програмі Ж. Помпідю був один принциповий момент.

1 і 2 грудня 1969 р. за ініціативою французького Президента відбувся саміт у Гаазі, на якому очільники держав і урядів «шістки» заявили про рішуче прагнення досягти мети: об'єднати Європу та посилити ЄСп. На другий день зустрічі для участі в роботі конференції було запрошено ЄК. На відкритті саміту Ж. Помпідю виступив з промовою, в якій виклав основні постулати своєї програми: «завершення, поглиблення і розширення» ЄЕС. «Розширення» мало привести до прийняття нових країн, зокрема Великої Британії¹. Цю позицію підтримав і канцлер ФНР Віллі Брандт, про що написав у листі до Президента Франції напередодні зустрічі на найвищому рівні (Letter from Willy Brandt... 1969, р. 2). Таким чином, відбулося значне зрушення в європейській політиці Парижа стосовно розширення ЄСп.

¹ Bulletin of the European Communities. 1970. № 2. February. P. 34–35.

Прем'єр-міністр Люксембургу П'єр Вернер у виступі 1 грудня охарактеризував ініціативу Ж. Помпіду як таку, що «має надати політичного імпульсу справі будівництва Європи». Зокрема, він відзначив: «динамізм, властивий об'єднанню енергетики та ресурсів передових європейських країн, неминуче призведе до розширення і розвитку механізмів, діапазону європейського співробітництва, розширення географічного регіону, в якому він працює»¹. Окрім трьох ключових моментів програми французького Президента він окремо зупинився на посиленні установ, зазначивши, що економічне, валютне й фінансове зміцнення має супроводжуватися посиленням інституційних положень договорів, спрямованих на підвищення повноважень і компетенції ЄП, і зробити перший крок до обрання його членів прямим загальним голосуванням.

Детальніше про результати та значення зустрічі в Гаазі люксембурзький прем'єр-міністр доповів перед Палатою депутатів у національному парламенті (Statement by Pierre Werner... 1969, р. 3–6). Сам факт того, що Спільноти — навіть у довгостроковій перспективі — незалежні від бюджетних внесків держав-членів, є потужним інтеграційним фактором. У цьому контексті глави держав і урядів були однастайні в тому, що поступове створення власних ресурсів має йти поруч із ширшими повноваженнями по бюджетному контролю для ЄП. Рішення, прийняті на Гаазькій конференції за заявами на вступ від Сполученого Королівства, Ірландії, Данії та Норвегії, очевидно, з нетерпінням очікували в кожній країні. Звичайно, що така Конференція, як у Гаазі, не могла замінити установи ЄСп, відповідальні за прийняття рішень. Однак з огляду на величезні політичні наслідки цих питань і проблем, з якими Спільноти стикалися в минулому, глави держав і урядів визнали за необхідне викласти свої позиції чіткіше. Вони були однастайні, заявивши про рішучість прийняти найбільш позитивний підхід до розширення ЄСп, дали згоду на початок переговорів з країнами-заявниками.

Це, безумовно, було важливим кроком на шляху, який усі партнери Франції хотіли зробити вже багато років. Також було важливо, щоб ця Конференція дала міністрам закордонних справ змогу відновити обговорення політичного об'єднання. За наступні кілька місяців вони мали відновити переговори вперше з 1964 р., що надавало підстави для визначення умов, за яких держави-члени Співтовариства можуть розвивати політичну співпрацю, яка є природним результатом зусиль, докладених для досягнення економічного об'єднання. Отже, уряд Люксембургу підтримував курс, прийнятий на Гаазькій конференції, і покладав значні надії на подальший розвиток ЄСп у перспективі.

На відкритті саміту виступив і В. Брандт. Його промова починалася дуже цікавими словами: «Ми не вважаємо, що наша зустріч узурпує усталені

¹ Bulletin of the European Communities. 1970. № 2. February. P. 48.

інститути Спільнот. Наша Конференція — це щось більше німецький парламент і громадськість очікують, що я не повернуся з цієї Конференції без конкретних домовленостей щодо розширення Спільнот»¹. З цього ми можемо вже зробити певний висновок про те, яку значну роль відігравали зустрічі глав-держав та урядів на той час.

На користь розширення ЄСп німецький канцлер висунув такі аргументи: відкладення цього питання може паралізувати Спільноти; воно корисне для зближення Західної та Східної Європи; необхідно вийти за рамки «шістки», щоб економічно й технологічно протистояти наддержавам і виконувати свої обов'язки в усьому світі; ті, хто бояться порушення балансу всередині ЄСп через економічну потужність ФРН, мають сприяти розширенню саме з цієї причини². Зупинимось на останньому моменті, адже він потребує пояснення. Це стосувалося не стільки країн Бенілюксу, котрі ще з початку 1960-х рр., як ми могли побачити, виступали за вступ Великої Британії, аби запобігти домінуванню великих країн, а радше Франції. Економічна міць ФРН могла дати їй змогу стати лідером ЄСп, на чому і вирішив зіграти В. Брандт. Це розумів і Ж. Помпиду, тому його програма й включала розширення Спільнот.

Окремо німецький канцлер зупинився на інституційних питаннях. Він сподівався, що інститути ЄСп запрацюють так, як це передбачено Договорами (Паризьким, Римським і Договором про злиття), особливо, коли буде досягнуто стадії розширення. Це передбачало такі початкові кроки: посилення методу роботи Ради міністрів; розширення виконавчих функцій Комісії там, де це необхідно; розширення повноважень ЄП, зокрема, шляхом надання йому контролю над бюджетом. Структуру Спільнот слід було привести у відповідність до принципів парламентського контролю, при цьому не залишаючи поза увагою принцип прямих виборів, закріплений у Договорі (мається на увазі Римський)³. І якщо Ж. Помпиду не зупинявся на інституційних питаннях, то, як ми бачимо, його колеги приділяли цьому значну увагу. Окрім того, В. Брандт висунув пропозицію доручити міністрам закордонних справ дослідити перспективи політичної співпраці за умов розширення ЄСп, яку було включено до тексту фінального комюніке.

Звичайно, головну увагу Гаазького саміту було зосереджено на економічних питаннях, а саме: розробці поетапного плану створення економічного та валютного союзу (ЕВС), остаточного фінансового механізму для спільної сільськогосподарської політики. Водночас у рамках останньої передбачалося замінити внески держав-членів на власні ресурси та посилити бюджетні повноваження ЄП (ст. 5), а також почати переговори з краї-

¹ Bulletin of the European Communities. 1970. № 2. February. P. 36.

² Bulletin of the European Communities. 1970. № 2. February. P. 36–37.

³ Bulletin of the European Communities. 1970. № 2. February. P. 40.

нами-заявниками й доручити міністрам закордонних справ «шістки» розглянути можливості прогресу в політичному об'єднанні у контексті розширення (ст. 13–15) (Membership of the European Communities... 1970, p. 109–112).

Зустріч у Гаазі не стосувалася безпосередньо інституційних питань ЄСп, але на ній було враховано побажання партнерів Франції та започатковано вирішення двох важливих моментів, окреслених у проекті альтернативного Договору про Європейський політичний союз від 20 січня 1962 р. Взагалі саміти давали змогу зробити те, чого не було в компетенції жодної з установ Спільнот — окреслити коло нагальних проблем та у загальних рисах визначити основні пріоритети й головний курс, яким слід рухатися ЄСп. Тільки глави урядів і держав мали повноваження брати на себе реальні зобов'язання та висувати ініціативи. Практика самітів супроводжувала історію європейської інтеграції з самого початку, і дуже часто саме на них приймали доленосні рішення для об'єднавчих процесів, наприклад Мессінська конференція 1955 р., яка ініціювала початок процедури підготовки та прийняття Римських угод 1957 р. Як ми могли побачити, про значну роль зустрічі в Гаазі говорили люксембурзький і німецький глави урядів. Важливим моментом було й те, що до участі в роботі саміту запросили представників ЄК.

Учасник тих подій бельгійський дипломат Етьєн Давіньон охарактеризував значення зустрічі в Гаазі так: «По-перше, ми збиралися розширювати Спільноти, що було проблемою, яка стримує, бо розбіжності з приводу розширення впливали на весь подальший прогрес. Ще одне подолання серйозної перешкоди полягало в тому, що було погоджено йти далі спільного ринку. Економічний і валютний союз насправді означав, що ми виходимо за межі митного союзу. І третім предметом, який розділив “шістку”, був план Фуше. Якщо можна було щось зробити на дипломатичному рівні, використовувалося слово “політичний”, але насправді йшлося про зовнішню політику, а не про інституційну. Таким чином, ми зробили більше, ніж просто змістили табу, ми запропонували нові шляхи просування вперед. І це був новий стан справ... сьогодні всі історики, дивлячись на різні позитивні або негативні дати, приходять до висновку, що Гаага була важливою віхою» (Transcription of the Interview... 2007–2008, p. 14–15). Коментарі тут зайві.

Після Гаазької конференції робочій групі у складі політичних радників міністрів закордонних справ країн-членів під керівництвом Е. Давіньона було доручено вивчити можливості тіснішої європейської політичної співпраці в контексті розширення. Результатом її роботи стала «доповідь Давіньона», яку прийняла Рада міністрів у Люксембурзі 27 жовтня 1970 р. Головна мета: координація зовнішньої політики як початковий етап політичної співпраці. Передбачалася взаємодія на таких рівнях: зустрічі міністрів закордонних справ не рідше за одну на півріччя; конференція глав держав і урядів за необхідності; зустрічі директорів політичних департамен-

тів МЗС чотири рази на рік у рамках Політичного комітету; консультації з ЄК, якщо робота міністрів впливатиме на діяльність ЄСп та неформальні зустрічі з Комітетом з політичних питань ЄП двічі на рік; створення робочих груп¹. Ці положення було покладено в основу форуму Європейської політичної співпраці (ЄПС), відкритого в Мюнхені 19 листопада 1970 р. на першій зустрічі міністрів. Таким чином, було започатковано вирішення ще однієї проблеми, окресленої в ході обговорення плану Фуше у 1961–1962 рр.

Сам Е. Давіньон в інтерв'ю про хід і результати роботи комітету зазначав: «Першим пунктом було визначення — це був звіт, політична пропозиція, яка має бути ухвалена міністрами щодо методу роботи. Таким чином, ми не намагалися зробити так, як з планом Фуше, укласти юридично зобов'язуючу угоду. Другим складним питанням був взаємозв'язок між нашою роботою та обґрунтуванням Європейських Спільнот. Спосіб його вирішення полягав у зверненні до преамбули до Римського договору, оскільки мета, сформульована в ньому, полягає в об'єднанні наших цілей... І останній важливий момент стосувався перегляду положень. Була представлена доповідь і одразу оголошено, що буде друга частина, в якій будуть зроблені висновки з першої, проведена оцінка і з'ясовано, яким чином можна діяти далі, щоб не створювати ілюзію, нібито справу було вирішено остаточно. Це був баланс між досвідом та розвитком, який був частиною спільного компромісу...» (Transcription of the Interview... 2007–2008, p. 16–17). Останню дуже влучну фразу Е. Давіньона, хоча вона й стосується комплексу конкретних заходів, на нашу думку, доречно вживати в контексті майже будь-якої ключової події в історії євроінтеграції. Це актуально і для нашого дослідження.

Наступною важливою подією для ЄСп мав стати Паризький саміт, проведення якого ініціював Ж. Помпиду в серпні 1971 р. Його було заплановано на жовтень 1972 р. 26–27 травня 1972 р. Президент ЄК Сіко Мансголт взяв участь у нараді міністрів закордонних справ у Люксембурзі, присвяченій підготовці майбутнього саміту. Голова Єврокомісії озвучив теми фундаментальної важливості: зміцнення європейських інститутів і прогрес у політичному союзі (Preparations for the Summit. 1972, p. 2).

Зміцнення інститутів Спільнот стало практичною необхідністю в контексті масштабних цілей і відповідало політичним потребам. Його ефект мав полягати не в тому, щоб порушити інституційний баланс, встановлений Римськими договорами, а щоб відновити його там, де він був змінений (переважно на шкоду ЄК та Раді міністрів). Оскільки діяльність ЄСп все більше впливала на громадян Європи в економічній та суспільній сферах, що значно виходять за межі національного демократичного контролю, необхідно зміцнювати інститути. Основні обґрунтування інституційних питань були

¹ Bulletin of the European Communities. 1970. № 2. February. P. 11–12.

пов'язані з двома імперативами: ефективністю й демократичністю інститутів. У той час ЄК ще не прийняла остаточні рішення з інституційних питань, але могла надати досить точний і докладний список своїх поглядів, які представила урядам. Кожен член Комісії брав участь у розробці цих ідей, особливо сам С. Мансголт, а також Альтьєро Спінеллі, Альберт Бушет й ін.

Варто зазначити, що Комісія не була зобов'язана пропонувати фактичні заходи, особливо на цьому етапі обговорення. Засідання мало окреслити загальну картину, яка стане основою для обговорень. Це була перша нарада глав держав і урядів, де ЄК отримала змогу брати участь у її підготовці на кожному етапі та з кожної теми нарівні з урядами. Це стало важливою ознакою змін у європейському політичному кліматі.

Розглядаючи перспективи події, С. Мансголт зазначив, що ЄСп має навчитися жити в умовах саміту, оскільки поділ між зустрічами на найвищому рівні та офіційними зібраннями інститутів Спільнот може розглядатися як позитивний елемент. Адже обговорення глав держав і урядів не обмежені сферами компетенції ЄСп. Необхідно оцінити ступінь, у якому події у суспільстві, світі та самій Європі висунули на передній план низку «надзвичайних ситуацій», котрих автори Римських договорів не могли передбачити, щоб зрозуміти вплив і значення цієї відсутності меж, якою користується «саміт». Оптимальний рецепт успішного саміту, очевидно, складається з умілого коктейлю спільного керівництва і більш обмежених, але конкретних рішень. «Будувати Європу разом» також означає знати, коли треба поступитися трохи...» (Living with the Summit. 1972, p. 3).

Разом з тим виникала загроза, що саміти можуть зайняти місце інститутів у прийнятті рішень. Але й ігнорувати їх користь не можна було, адже результати роботи Конференції в Гаазі 1969 р. говорили самі за себе. Таким чином, можна зробити висновок, що саміти, котрі скликаються як органи й не входять до Спільнот, мають переваги через відсутність певних обмежень, можуть розширити повноваження, обов'язки та сферу діяльності ЄСп, у такий спосіб визначаючи керівні принципи для європейської інтеграції.

У червні 1972 р. в Люксембурзі відбулися ще дві зустрічі міністрів закордонних справ «десятки» (разом із країнами-заявниками — Великою Британією, Ірландією, Данією й Норвегією). На них не було дебатов, замість цього кожна зі сторін висловила свої позиції, які включали застереження. Це одразу виявило серйозні суперечності між учасниками та поставило під загрозу проведення саміту в Парижі 19 жовтня. Обговорення меж незалежності Європи від Вашингтона переросло у, здавалося, забутий конфлікт між концепціями Спільнот і «Європи держав».

Французький уряд наполягав, що політична співпраця має вестися на міждержавній основі, а не на наднаціональній без ризику переходу від однієї до іншої. Таким чином, Політичний секретаріат мав базуватися у Пари-

жі, а не в Брюсселі, аби запобігти впливу на його діяльність штаб-квартири НАТО та ЄК. В цьому контексті навіть згадувався план Фуше. Дійшло до того, що Ж. Помпиду заявив, що не хоче надсилати запрошення на саміт. Чотири потенційні члени об'єднання зайняли стриману позицію, аргументуючи це недостатнім досвідом у таких справах. Італійці вирішували внутрішні проблеми. І лише уряд ФРН дотримувався початкового плану. А от представники країн Бенілюксу відповіли: «Краще відкласти зустріч, ніж провести невдалу конференцію...» (Summit in Doubt. 1972, p. 4).

Отже, в ході підготовки виявилися розбіжності, які поставили під загрозу ймовірність проведення самої зустрічі. Однак у ході подальших консультацій міністрів 26 червня та 18 липня, наради між Ж. Помпиду та В. Брандтом 3 липня, зустрічі міністрів фінансів і закордонних справ 12 вересня неподалік від Рима було досягнуто згоди щодо порядку денного Конференції — і Президент Франції надіслав запрошення главам урядів на 19 і 20 жовтня 1972 р.

Після попередніх консультацій сформувалися три основні теми саміту: економічний і валютний союз; зовнішні відносини з третіми країнами; інститути ЄСп та політична співпраця. Зупинимося докладніше на останній, що зумовлено специфікою нашого дослідження. Важливим моментом уже традиційно стало встановлення дати прямих виборів до ЄП. Розширення повноважень Спільнот отримало загальне визнання. Рух до тіснішої політичної співпраці знову декларувався, але створення Політичного Секретаріату відкладали за спільною згодою. Головною метою в цьому контексті було підвищення ефективності інститутів різними способами без поправок до установчих угод ЄСп (The Summit Conference... 1972, p. 2–3). Це вельми важливий момент. Адже дуже часто завадою на цьому шляху ставали не тільки різні позиції країн-членів, а й самі Договори, що обмежували інститути ЄСп. Таким чином, уряди мали на меті виконати завдання, формально не порушуючи умов, передбачених установчими угодами.

Як і було заплановано, Паризький саміт відбувся 19 та 20 жовтня 1972 р. В цілому підсумки його роботи добре охарактеризовано в тогочасній пресі: «...рішення зустрічі на найвищому рівні є поетапною програмою дій для установ Спільнот або, зокрема, планом програми, яку установи повинні будуть виконати, а результати згодом повинні будуть запровадити протягом певного періоду часу» (A Positive Attitude... 1972, p. 3).

Більшу частину тексту підсумкового комюніке присвячено ЕВС, регіональній, соціальній, промисловій політиці, енергетиці тощо. Стосовно посилення інститутів передбачалося ухвалити рішення на основі доповіді, яка мала бути представлена ЄК 1 травня 1973 р. для розподілу повноважень і обов'язків між установами та членами ЄСп в рамках ЕВС; пропонувалося якнайшвидше вжити практичних заходів для координації діяльності Ради міністрів, ЄК та ЄП; надії на встановлення точної дати проведення

загальних прямих виборів до Парламенту не виправдались. Але з погляду інституційної сфери останні рядки документу відкривали широкі можливості: «...для виконання завдань, зокрема, поставлених у різних програмах дій, було б бажано максимально широко використовувати всі положення договорів, зокрема статтю 235 Договору про ЄЕС»¹. За цією статтею, якщо Договір не надав повноважень установам для досягнення певної цілі Спільнот, то Рада міністрів на основі пропозиції ЄК та після консультацій з ЄП може вжити необхідних заходів. І хоча в інституційному плані Паризький саміт завершився декларативними заявами й підготовкою чергової доповіді, саме цей останній момент, продиктований досвідом діяльності ЄСП та реаліями, відіграв важливу роль.

1 січня 1973 р. членами ЄСП стали Велика Британія, Данія й Ірландія — «шістка» перетворилася на «дев'ятку». Наступною важливою віхою в історії вже розширених Спільнот став Копенгагенський саміт 14–15 грудня 1973 р., скликаний за ініціативою Ж. Помпіду в зв'язку з арабо-ізраїльською війною та енергетичною кризою. 12 грудня ЄП в ході засідання підготував резолюцію, присвячену Конференції. Напружена міжнародна ситуація та її наслідки в рамках Спільнот, підтверджуючи зв'язок між економічною та політичною інтеграцією, потребували створення центру прийняття політичних рішень ЄСП, здатного виконувати функції європейського уряду за підтримки обраного загальним голосуванням Парламенту. Періодичні конференції глав держав і урядів можуть надати бажані можливості для стимулювання процесу. В цьому контексті вони мають використовувати інститути Спільнот, зокрема Комісії, та їхній цінний досвід. ЄСП має відстоювати свою єдність і адаптувати інституційну структуру до нових потреб і завдань². Таким чином, ЄП намагався використати ситуацію для просування власних ініціатив, одночасно визнаючи важливість самітів для об'єднання Європи.

Конференція розпочалася 14 грудня в Белла-центрі з виступу прем'єр-міністра Данії Анкера Йоргенсена, президент ЄК Франсуа Ксав'є Ортолі був присутній на всіх переговорах, крім присвячених організації політичної співпраці, паралельно було проведено зустріч міністрів закордонних справ. Підсумки саміту віддзеркалились у підсумковому комюніке, яке А. Йоргенсен оприлюднив наприкінці зустрічі, та прийнятій 14 грудня «Декларації про європейському ідентичність», розробленій на основі політичної співпраці.

Розглянемо перший документ. Було погоджено проводити саміти частіше, коли це виправдано обставинами й необхідно надати стимулу або сформувати подальші керівні принципи для побудови об'єднаної Європи, або того потребує міжнародна обстановка. Країна, яка головуватиме, скликатиме ці

¹ Bulletin of the European Communities. 1972. № 10. October. P. 25–26.

² Bulletin of the European Communities. 1973. № 12. December. P. 6–7.

зустрічі й вноситиме пропозиції щодо їх підготовки та організації¹. 17 грудня 1973 р. ЄК опублікувала комюніке, в якому схвалювала результати Копенгагенського саміту. Отже, як Комісія, так і Парламент визнавали доцільність зустрічей глав держав і урядів для надання імпульсу інтеграції.

З «Декларацією про європейську ідентичність» пов'язана дуже цікава подія. Документ традиційно було написано врочистим тоном, він складався з трьох частин (єдність дев'яти країн-членів Спільнот, європейська ідентичність щодо світу, динамічність будівництва єдиної Європи) та 22 статей². Не будемо докладно зупинятися на окремих положеннях, проте це справді була спроба самовизначення й формування принципів єдності в міжнародних відносинах.

Але того самого дня в конференційній залі несподівано з'явилися міністри закордонних справ Алжиру, Тунісу, Судану й Об'єднаних Арабських Еміратів, які хотіли обговорити ситуацію з Ізраїлем та постачанням нафти. Оскільки глави держав і урядів не могли вести обговорення з представниками, нижчими за рангом, то їх направили до міністрів закордонних справ. Присутність арабів підштовхнула деякі країни до укладання коридорних угод на постачання нафти. Нідерланди, які єдині отримали тотальний бойкот з боку арабських країн, марно закликали партнерів до солідарності. Це було далеко від ідентичності, задекларованої в ході саміту. Показовим проявом є навіть деякі публікації в пресі. «Начебто це може бути в інтересах Франції — об'єднатися з урядами, такими як Нідерланди, що роками систематично підтримують ізраїльський експансіонізм!» — коментувала ситуацію комуністична французька газета «L'Humanité» (The «European identity». 1973, р. 2). Але кожна подія має і зворотні наслідки. За словами Л. ван Міделаара, попри цю прикру поведінку (а може, якраз через неї) дев'ять лідерів вирішили зустрічатися частіше, щоб Європа могла промовляти одним голосом (Міделаар, Л. ван. 2018, с. 273). Тож рішення про нерегулярні саміти ввійшло до тексту фінального комюніке, на чому ми зупинилися.

Французька преса підтримувала ідею зустрічей європейських лідерів. «Le Figaro» називає параліч брюссельських установ хворобою ЄСп, посиляючись на труднощі в тому, як Рада міністрів доходила згоди на різних рівнях. Ліками, на думку журналістів, саме і був саміт. Зрештою воля народів держав-членів належить главам держав і урядів. Демократичний процес, що веде до їх обрання або призначення, дає їм незаперечне право ухвалювати рішення. Коли вони зустрічатимуться відтепер «самі по собі» відповідно до пропозицій Франції, вони стануть справжнім європейським органом, здатним змусити установи в Брюсселі здійснювати окреслені в них заходи. Існує занепокоєння, що в підсумку брюссельські інститути буде нейтралізо-

¹ Bulletin of the European Communities. 1973. № 12. December. P. 9.

² Bulletin of the European Communities. 1973. № 12. December. P. 118–122.

вано втручанням глав держав і урядів. Але такого не станеться. Зараз Європі потрібні ефективні структури, які дадуть їй змогу рухатися вперед. Так оцінювали тогочасну ситуацію (The great turning... 1973, p. 2).

Характеризуючи результати Копенгагенського саміту, Емануеле Газзо відзначає, що в такі складні часи необхідна політична структура, яка дає змогу проводити арбітражні засідання в будь-який час, долати розбіжності між прибічниками різних ідеологій, примушувати до жертв, що розподілятимуться на всіх порівну. Такою структурою є уряд. У Європі ще немає уряду. Але можна сподіватися, що зустрічі на найвищому рівні забезпечать «зародковий» уряд, хоча експеримент поки не виправдався повною мірою (After Copenhagen... 1974, p. 3). Подібні міркування озвучив і лідер соціалістів П'єтро Ненні, виступаючи перед Палатою депутатів італійського парламенту з приводу політичної співпраці в Європі, причому він прямо говорив про «створення інституційної структури для зустрічей на вищому рівні» (Address Given... 1973, p. 3). Отже, ідея створення нової установи було остаточно сформована і розпочалася її часткова реалізація. Фактично залишався останній крок.

1974 р. позначився зміною ключових дійових осіб. Уряд Великої Британії очолив Гарольд Вілсон, пост канцлера ФРН зайняв Гельмут Шмідт, після смерті Ж. Помпіду французьким Президентом став Валері Жискар д'Естен. Він одразу ж вирішив завершити справу попередників: «Я хотів домогтися, щоб зустрічі голів європейських урядів стали регулярними. Щойно це станеться, обсяг їх влади посилить організацію і почнеться формування європейської виконавчої влади. Тоді політична співпраця стала б природним продовженням переговорів. Після міцного утвердження Європейської Ради можна буде подумати про надання єдиній Європі чіткої структури» (Жискар д'Естен, В. 1990, с. 94). Скориставшись головуванням Франції у ЄСп, В. Жискар д'Естен надіслав запрошення колегам на черговий саміт, який мав відбутись у Парижі 9 та 10 грудня 1974 р.

Напередодні Конференції французькому лідеру вдалося переконати Г. Шмідта про доцільність твердого графіку таких зустрічей у майбутньому тричі на рік. Залишалось заручитись підтримкою інших партнерів. Це питання В. Жискар д'Естен вирішив порушити на вечірньому засіданні другого дня саміту, тобто 10 грудня. В неформальній обстановці на першому поверсі Єлисейського палацу у великій вітальні, сидячи в кріслах з чаєм та кавою, гості почали обговорення. Франція і ФРН перебували на одній хвилі. Першим ідею підтримав голова уряду Італії Альдо Моро, тим самим використовуючи можливість забезпечити постійну участь своєї країни в європейському об'єднанні та запобігти «домінуванню великих країн». Британський прем'єр не поспішав виказувати думки. Найбільше сумнівалися представники країн Бенілюксу. Зокрема, глава уряду Бельгії

Лео Тіндемманс заговорив про місце проведення таких зустрічей. На його думку, найкращим варіантом був Брюссель для забезпечення взаємодії між європейськими інститутами.

В. Жискар д'Естен у спогадах писав: «Оскільки обговорення пішло в такому руслі, партію можна вважати виграною! Тепер достатньо трохи поступитися. Таким чином, у результаті тривалого обговорення головної мети, на мій погляд, було досягнуто — ми вирішили скликати три зустрічі на рік і призначили місцем проведення однієї з двох зустрічей у першому півріччі в обов'язковому порядку Брюссель або Люксембург. Так народилася Європейська Рада» (Жискар д'Естен, В. 1990, с. 95).

Підсумкове комюніке, прийняте за підсумками роботи Паризького саміту, було компромісне. В його тексті віддзеркалювались як перемога французької ініціативи, так і поступки й кроки назустріч партнерам¹.

По-перше, глави урядів визнали необхідність спільного підходу до внутрішніх і зовнішніх проблем, для чого треба було забезпечити узгодження всередині Спільнот та в політичній співпраці. Для досягнення цієї мети вирішили проводити регулярні зустрічі глав урядів у супроводі міністрів закордонних справ. На цьому моменті ми акцентували увагу раніше. Було вирішено проблему представництва — чинний голова ЄР виступав речником «дев'ятки» і висловлював її погляди в міжнародній дипломатії.

По-друге, визнавалася необхідність удосконалення процедур ЄСп, розроблення спільних політик у нових сферах і надання потрібних повноважень установам.

По-третє, для покращення функціонування Ради міністрів пропонувалося відмовитися від одностайності в прийнятті рішень. Нарешті, ЄП доручалося якнайшвидше розробити положення про загальні прямі вибори, на основі яких Рада могла прийняти відповідний акт 1976 р. Датою виборів було названо 1978 р. Компетенцію Парламенту передбачалося розширити наданням йому певних законодавчих повноважень.

Варто наголосити, що в офіційно опублікованих документах після саміту жодного разу не вживався термін «Європейська Рада» аж до прийняття Єдиного Європейського Акта 1986 р. Врахувавши позиції Данії й Нідерландів про створення будь-якого нового інституту, члени ЄСп домовилися не вживати цю назву.

Оцінюючи значення Паризького саміту 1974 р., учасник тих подій Л. Тіндемманс зазначав: «...філософія європейських піонерів полягала в тому, що пропозиції висуває Комісія, яка має право ініціативи, а Рада міністрів на їх основі приймає рішення... Часто ці пропозиції відкладали до саміту, коли прем'єр-міністри могли приймати по них рішення. Але якщо вони хотіли зробити це, то мали діяти в рамках процедури Спільнот. Створення ЄР при-

¹ Bulletin of the European Communities. 1974. № 12. December. P. 7–8.

несло дозу невідомого до тих пір динамізму» (Interview with Leo Tindemans... 2006, p. 2).

З іншої позиції подію розглядав член ЄК, відомий італійський федераліст А. Спінеллі, який нищівно розкритикував текст комюніке. Він побоювався, що це стане кроком назад до ситуації, коли міжурядовим узгоджувальним процедурам надаватиметься пріоритет над методом Спільнот. Але навіть найбільші скептики, як і сам комісіонер, визнавали, що 22 роки існування ЄСп, котрі виникли як структура, покликана бути ефективнішою, ніж міжурядова співпраця, яскраво доводять, що прогресування їх паралічу є результатом нездатності Ради міністрів — типово федерального органу — формувати й консолідувати європейську політичну волю (Altiero Spinelli's... 1974, p. 3). Іншими словами, нездатність ефективно приймати рішення. З одного боку, Комісія прогавила шанс підхопити ініціативу в кризовій ситуації, тому національні лідери знайшли такий вихід, а з іншого — ЄК почала поступово залучатися до роботи самітів іще з 1969 р.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що створення Європейської Ради стало наслідком поєднання багаторічної практики існування ЄСп та теоретичних дебатів на різних рівнях (між національними лідерами, всередині інститутів, у пресі). Вперше ідею запровадження органу було запропоновано в плані Фуше 1961 р. Ця ініціатива розділила країни: на одному полюсі знаходилася Франція, а на протилежному — її партнери. Було окреслено коло проблем, вирішення яких мало принципове значення для країн-членів.

Партнери розглядали два можливі способи досягнення європейської єдності: шляхом розширення, об'єднання й посилення Європейських Спільнот або завдяки політичній міжурядовій співпраці. Останній спосіб був неприйнятним для більшості членів ЄСп, за винятком Франції, ФРН, Італія та країни Бенілюксу вважали, що це зводило нанівець здобутки європейського будівництва попередніх років. Дана ситуація переважно віддзеркалювала дискусію між прибічниками наднаціональності (федералістами) та міжурядового підходу. Проте практика та політичні реалії показали, що обидві сторони певною мірою мають рацію. Виявилось, що реалізувати серйозні інтеграційні проекти без спільної координації дій урядів країн-членів у таких умовах практично неможливо.

Наявні суперечності було вирішено протягом наступних років у ході самітів глав країн і урядів: 1969 р. — курс на розширення ЄСп та координацію зовнішньої політики (створення ЄПС у 1970 р. та приєднання Великої Британії, Данії й Ірландії у 1973 р.), створення власних ресурсів і надання бюджетних повноважень ЄП; 1972 р. — фактично санкціоновано діяти за межами Римських договорів (таким чином, відкривалася перспектива для створення нової інституції), ЄК також почала активно брати участь на всіх

етапах підготовки до конференцій; 1973 р. — «Декларація про європейську ідентичність» та рішення проводити зустрічі на найвищому рівні частіше для розв'язання як внутрішніх, так і зовнішніх проблем ЄСп. І це — лише частина запланованих та виконаних у результаті зустрічей заходів, але вони довели ефективність самітів.

Залишалося формалізувати ці форуми. Але тут виникала нова проблема. Адже для європейських діячів було принциповим дотримуватися положень Паризької та Римських угод, за якими не передбачалося створення нових інституцій. Однак у них був і вихід. Римські угоди для досягнення мети Спільноти (СЕС) давали змогу надавати установам додаткові повноваження, якщо цього не передбачено установчими договорами, чим і виправдовувалося створення ЄР. Саме з окреслених причин назву нового інституту не використовували в офіційних документах ЄСп до прийняття Єдиного Європейського Акта 1986 р. Окрім того, практика давала ЄР можливість діяти поза межами установчих угод, формально їх не порушуючи, чим значно розширювала її повноваження. З іншого боку, інституціоналізація політичної співпраці між главами країн та урядів із залученням голови ЄК трансформувала традиційний «європейський концерт» у якісно нове утворення в структурі ЄСп.

Фінальним акордом став Паризький саміт 1974 р., який був компромісом між дев'ятьма членами ЄСп. Партнери Франції погодилися створити ЄР, а натомість отримали дату загальних прямих виборів до ЄП, розширення його бюджетних повноважень і, хоч як дивно, інституціоналізацію політичної співпраці в особі тієї-таки Ради зі збереженням ЄПС. Багаторічна практика показала, що успіх європейської інтеграції залежить від готовності партнерів іти на взаємні поступки. І хоч би як федералісти критикували нову установу, її створення довело, що елементи міжурядової співпраці в об'єднанні багато важать. Таким чином, Європейська Рада ставала унікальним інститутом ЄСп, не обмеженим у повноваженнях установчими угодами, який займав подвійне становище. Він міг впливати як на внутрішні процеси Спільнот, задаючи тон об'єднувачим процесам, так і на будь-яку політичну співпрацю на рівні держав-членів.

Жискар д'Естен, В. 1990. *Власть и жизнь*. Москва: Международные отношения.

Ковлер, А. И. 2016. *Европейская интеграция: федералистский проект (историко-правовой очерк)*. Москва: Статут.

Міделаар, Л. ван. 2018. *Перехід до Європи: Як континент став союзом*. Київ: Дух і літера.

Осипов, Е. А. 2010. Европейские идеи Жоржа Помпиду. *Диалог со временем*. № 33. С. 321–330.

Address given by Pietro Nenni (Rome, 6 December 1973). URL: <https://tinyurl.com/y6ot4y-qv> [Accessed: 10.03.2019].

After Copenhagen, let's not lose any more time. 1974. *30 jours d'Europe*. № 186. URL: <https://tinyurl.com/y3aqs5f2> [Accessed: 10.03.2019].

Alternative Treaty drawn up by France's five partners (20 January 1962). URL: <https://tinyurl.com/y22em269> [Accessed: 15.02.2019].

Altiero Spinelli's thoughts on the tasks faced by the Commission after the Summit of 9 and 10 December 1974. [Online]. Available from: <https://tinyurl.com/y4syn7tt> [Accessed: 17.03.2019].

A meeting of the Heads of Government of the Six may be necessary. 1962. *Le Monde*, № 5. URL: <https://tinyurl.com/y65kcv5> [Accessed: 12.02.2019].

A positive attitude to the European Union. 1972. *30 Jours d'Europe*. № 172. [Online]. Available from: <https://tinyurl.com/y2dly866> [Accessed: 25.02.2019].

Europe: an alternative. 1962. *Démocratie* 62. URL: <https://tinyurl.com/y385wdhb> [Accessed: 12.02.2019].

Fouchet, C. 1972. With our heads held high, just like ten years ago. *Le Monde*. URL: <https://tinyurl.com/yxd8xo93> [Accessed: 17.02.2019].

France will propose to its partners in the EEC a union to overturn the Alliance's structures. 1961. *Combat*. URL: <https://tinyurl.com/y5wmp95n> [Accessed: 12.02.2019].

From the Fouchet Plan to the Union of European Nations. 1961. *Luxemburger Wort*, № 356. URL: <https://tinyurl.com/y4khuysl> [Accessed: 12.02.2019].

Interview with Leo Tindemans: the Paris Summit and the establishment of the European Council (Brussels, 24 February 2006). URL: <https://tinyurl.com/y235aj7b> [Accessed: 16.03.2019].

Letter from Albert Borschette to Eugène Schaus (8 November 1961). URL: <https://tinyurl.com/y3zuhs9g> [Accessed: 15.02.2019].

Letter from Étienne de Crouy-Chanel to Maurice Couve de Murville (The Hague, 3 March 1962). URL: <https://tinyurl.com/yy3rwn9q> [Accessed: 15.02.2019].

Letter from Willy Brandt to Georges Pompidou (Bonn, 27 November 1969). URL: <https://tinyurl.com/y52cop7e> [Accessed: 26.02.2019].

Living with the summit. 1972. *30 jours d'Europe*. № 167. URL: <https://tinyurl.com/yxm-kumk7> [Accessed: 05.03.2019].

Membership of the European Communities: Implications for Ireland, Laid by the Government before each House of the Oireachtas, April 1970. 1970. Dublin: The Stationery Office.

Plan for the unification of Europe. 1962. *Deutsche Zeitung*. № 41. URL: <https://tinyurl.com/y46u9vho> [Accessed: 15.02.2019].

Preparations for the Summit. 1972. *30 Jours d'Europe*. № 167. URL: <https://tinyurl.com/yy6de7a6> [Accessed: 05.03.2019].

Selection of texts concerning institutional matters of the Community from 1950 to 1982. 1982. Luxembourg: European Parliament — Committee on Institutional Affairs.

Statement by Pierre Werner to the Chamber of Deputies (Luxembourg, 4 December 1969). URL: <https://tinyurl.com/y3585d6h> [Accessed: 02.03.2019].

Summit in doubt. 1972. *30 Jours d'Europe*. № 168–169. URL: <https://tinyurl.com/y64nz63t> [Accessed: 26.02.2019].

The «European identity». 1973. *L'Humanité*. URL: <https://tinyurl.com/y2fukwd9> [Accessed: 10.03.2019].

The great turning point. 1973. *Le Figaro*. URL: <https://tinyurl.com/yxezqyr3> [Accessed: 10.03.2019].

The Summit Conference: the need for firm decisions. 1972. *30 Jours d'Europe*. № 171. [Online]. Available from: <https://tinyurl.com/y5dskk5u> [Accessed: 03.03.2019].

Transcription of the interview with Étienne Davignon (Brussels, 11 December 2007 and 14 January 2008). URL: <https://tinyurl.com/y2nywrv5> [Accessed: 25.02.2019].

Zhiskar d'Esten, V. 1990. *Vlast i zhizn [Le Pouvoir et la Vie]*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya. [in Russian]

Kovler, A. I. 2016. *Yevropeyskaya integratsiya: federalistskiy proekt (istoriko-pravovoy ocherk) [European Integration: a Federalist Project (Historical-Legal Essay)]*. Moskva: Statut. [in Russian]

Midelaar, Luuk van. 2018. *Perekhid do Yevropy: Yak kontynent stav soiuzom [The Passage to Europe. How a Continent Became a Union]*. Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian]

Osipov, Ye. A. 2010. *Yevropeyskie idei Zhorzha Pompidu [European Ideas of Georges Pompidou]. Dialog so vremenem. № 33. S. 321–330. [in Russian]*

УДК 94[47+57]:305

DOI: 10.20535/2307-5244.48.2019.176393

В. О. Венгерська

<https://orcid.org/0000-0002-8936-8893>

Житомирський державний університет імені Івана Франка

V. O. Vengerska

Zhytomyr Ivan Franko State University

ЖУРНАЛИ МОД ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*Fashion Magazines as a Reflection of Social stratification
of Soviet Society*

Мода в Радянському Союзі мала свої особливості. Перш за все, демонструвала невідповідність одній із базових засад комуністичної ідеології — декларованій рівності, й підтверджувала наявність соціальних страт, представники яких мали кардинально відмінні можливості. Проголошення гасел про створення «нової наднаціональної спільноти» супроводжувалось закріпленням та просуванням російського як панівного варіанту ідентичності, що віддзеркалювалось і на сторінках журналів мод.

Ключові слова: мода, журнали мод, соціальна стратифікація, стандарти, відхилення, радянське, рівність.

Despite its «obscurity», it is difficult to deny the existence of fashion in the Soviet Union. However, it had its own peculiarities. They reflected the differences in the status of representatives of various social groups inside a formally “classless” Soviet society.